

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКІВ ІСТОРІЇ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Малієнко Ю.Б.

Україна, м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України

Метою базової середньої освіти є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації. Реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується, зокрема, на такому ціннісному орієнтирі, як становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі [1].

Від цілепокладальної частини Державного стандарту базової середньої освіти й далі системно критичне мислення є важливим складником змісту ключових компетентностей, наскрізних умінь, компетентнісного потенціалу, вимог до обов'язкових результатів навчання учнів усіх освітніх галузей.

У компетентнісному потенціалі та вимогах до обов'язкових результатів навчання з громадянської та історичної освітньої галузі передбачено, що учні вчаться критично мислити, сприймати, оцінювати інформацію історичного та суспільно-політичного характеру, отриману з різних джерел; критично оцінювати стереотипи та упередження; формулювати історично обґрунтовані запитання.

З понятійного розмаїття основної дефініції тез ми обрали визначення, подане у документах Нової української школи. Критичне мислення – складне й багаторівневе явище. Мислити критично означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень [2].

З педагогічного погляду критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [2].

Зрозуміло, що українська школа, її освітні галузі, зокрема історична і громадянська, вже мають сталі практики критичного мислення. Водночас стрімкий розвиток освітніх трендів, інформаційні виклики зумовлюють модернізацію підручникотворення, відповідно й підходи до формування в учнів критичного мислення засобами підручників історії нового покоління.

Зважаючи на обмежений формат тез, ми розглядаємо лише три підручника для 5 класу Нової української школи, а саме: «Вступ до історії України та громадянської освіти» (авторські колективи: В. Власов, І. Гирич, О. Данилевська/І. Щупак, О. Бурлака та ін.) [3; 4], інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (авторський колектив О. Пометун) [5].

Насамперед зазначимо, що в обраних підручниках процес формування критичного мислення – це активна пізнавальна діяльність учнів, адекватна віковим особливостям п'ятикласників. На допомогу дітям автори розробили доступні алгоритми/запитання, що дають змогу учням крок за кроком досліджувати/порівнювати/обговорювати тощо різні історичні джерела, усвідомлювати сутність подій минулого і сучасності.

Вартує уваги, що більшість завдань передбачає використання принаймні двох джерел, що сприяє активному розвитку наскрізних умінь. Здебільшого одне з джерел є візуальним. Для покоління дітей-візуалів робота з ілюстративним матеріалом стає додатковим пізнавальним стимулом до пізнання.

Наведемо приклади різних типів завдань для розвитку критичного мислення, розроблених авторами зазначених підручників; вони передбачають розмаїті форми роботи учнів з документами, наративом, ілюстраціями тощо.

Завдання для розвитку уміння висувати припущення/гіпотезу.

- Ознайомившись із таблицею, поділіться припущеннями, чому виникли науки, інформацію про які наведено. Які з них зацікавили вас найбільше? У загальному колі обміняйтеся думками про те, як саме ці науки стають у пригоді дослідникам історії. Чи пов'язані ці науки між собою? [3, с. 34]
- Обговоріть у групах: як зміниться школа через 10 років? Спробуйте передбачити: що вивчатимуть учні/учениці; як працюватимуть учні/учениці під час навчання? Презентуйте свої відповіді однокласникам/однокласницям. Пам'ятайте, що ваші припущення мають бути обґрунтованими [5, с. 126].

Завдання для розвитку вміння ставити питання; аналізу, порівняння подій, діяльності людей, спільнот тощо

- Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/nYo82m5> або кодом, прочитайте оповідання. Поділіться в загальному колі враженнями про цікаві історичні факти, пов'язані з життям і діяльністю видатного українського філософа Григорія Сковороди. Сформулюйте за текстом шість запитань, поставте їх однокласникам та однокласницям за сусідньою партою та вислухайте відповіді [3, с. 9].
- У 1948 році Організацією Об'єднаних Націй прийнято «Загальну декларацію прав людини», де проголошено рівність усіх людей. Його основні ідеї відображено в низці статей Конституції України. Проаналізуйте наведені статті і поставте до кожної з них 2–3 запитання. Обміняйтесь відповідями на ці запитання [5, с. 146].
- Прочитайте навчальний текст, розгляньте ілюстрований колаж «Засоби пізнання історії» і заповніть у зошиті порівняльну схему. Результати роботи обговоріть у класі [4, с. 15].

Робота з візуальними джерелами за алгоритмами/запитаннями

- Роздивіться картину Петра Андрусева. Як ви думаєте, за якої доби відбулася зображена подія? Звідки художник дізнався про одяг, взуття, головні убори, меблі та інші побутові предмети, а також зброю, прикраси тієї епохи? На чому ґрунтуються уявлення художника про поведінку і ролі учасників події, якій він присвятив картину? Чи всі групи тогочасного населення зображено? Як ви думаєте, чому? [3, с. 160]
- Об'єднайтеся в дослідницькі групи, розгляньте світлину й дослідіть її за планом:

1. Який історичний факт зображено на світлині?
2. Коли відбулася зображена подія?
3. Де відбулася зафіксована на світлині подія?
4. Яку галузь життя суспільства (культура, господарство, політичне життя, духовне життя) вона зображає?

За потреби скористайтеся допомогою інтернету. У пошуках відповіді на яке із запитань ви звернулися до мережі «Інтернет»? [4, с. 18].

З-поміж інших видів діяльності п'ятикласників актуальними є практики аналізу медіатекстів, розпізнавання фактів і фейків.

- Проаналізуйте зразки медіатекстів, відповівши на запитання. Що це за медіатексти? Про що можна дізнатись із кожного з них? [5, с. 40].
- Придумайте у групах заголовки медіатексту для інтернет-публікації про подію, яка відбулася в класі або школі. Визначте, кому адресоване ваше повідомлення? Про що в ньому йтиметься? Порівняйте ваші ідеї з думками інших. Чи однаковими будуть ваші медіатексти? Чому?[5, с. 40].

Практичне завдання щодо визначення фейків в історичній літературі/масмедіа. Дійте за інструкцією:

1. Уважно прочитайте інформаційне повідомлення.
2. Перевірте за допомогою додаткових джерел інформації (довідники, інтернет) достовірність наданої інформації.

3. Визначте, які факти в повідомленні неправдиві.
4. Запропонуйте правильний варіант інформаційного повідомлення.
Підказка! Для того, щоб швидко і якісно виконати завдання, зверніть увагу на заголовок повідомлення [4, с. 53].

Формування критичного мислення засобами підручників історії нового покоління сприяє розвитку пізнавальної активності, ініціативності учнів, осмисленню ними ключових подій минулого й сьогодення.

Література:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 9.04.2023).
2. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку) URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення: 2.05.2023).
3. Власов В. С., Гирич І. Б., Данилевська О. М. Вступ до історії України та громадянської освіти : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2022. 176 с.
4. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Піскарьова І.О., Посуньо А. С. Вступ до історії України та громадянської освіти : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Орion. 2022. 207 с.
5. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б., Ремех Т. О. Досліджуємо історію і суспільство : підруч. інтегрованого курсу для 5 кл. закл. заг. серед освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. 176 с.